

Dit is Verus

inspiratie,
begeleiding en
ondersteuning
vanuit het hart

*Samen voor geïnspireerd
goed onderwijs*

www.verus.nl

VERBINDING *in Verschuif*

ONDERWIJSFESTIVAL | IDENTITEIT

21 mei 2026 | Windesheim Zwolle

SCAN HIER

**ER ZIJN GELUKKIG
NOG RIJKE
VAN GEEST**

Loesje

Postbus 1045
6801 BA Arnhem www.loesje.nl

**JE MOET NIET
ALLES GELOVEN
WAT JE DENKT**

Loesje

‘Bewegen (is) dé sleutel is tot een scherper brein, betere concentratie en een sterker mentaal welzijn.’

Maar mentaal welzijn kan niet zonder een beweeglijke geest!

Beweegalliantie

‘We hebben net zo goed een speelse, creatieve en nieuwsgierige kant in ons. Het blijkt echter dat we uit gemakzucht vervallen in onze bekrompen kant. Dit kost ons namelijk minder energie. Onze beweeglijkheid moeten we bewust trainen. Dit geldt net zo goed voor ons lichaam als voor onze geest.’ (blz. 53)

NIET VOOR

WAAROM DE DEMOCRATIE
DE GEESTESWETENSCHAPPELIJKE
NODIG HEEFT

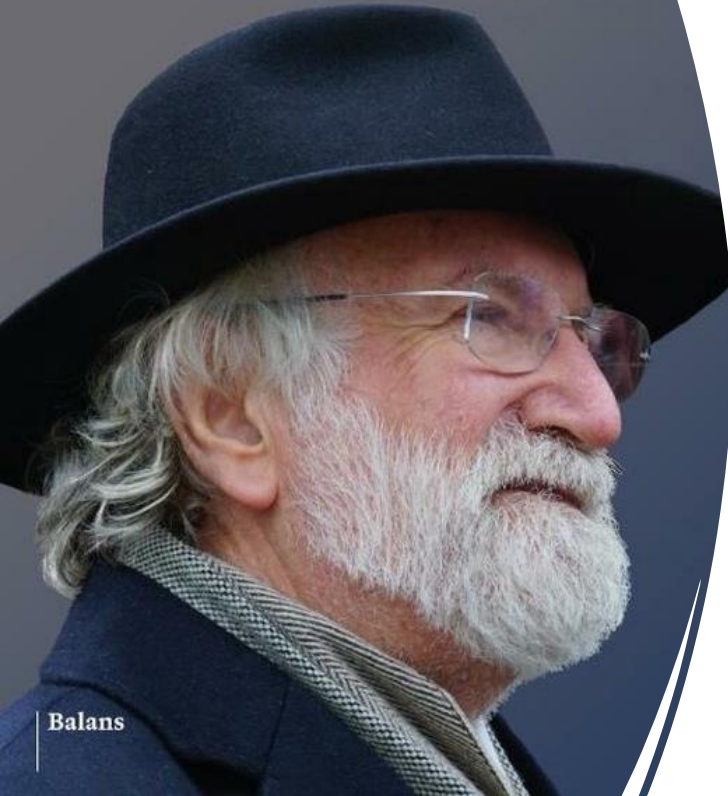
DE WINST

"Tegenwoordig houden we nog steeds vol dat we zeer gesteld zijn op democratie en zelfbestuur, en we menen ook dat we van vrijheid van meningsuiting houden en van respect voor diversiteit en begrip voor anderen. We bewijzen lippen dienst aan deze waarden, maar we denken veel te weinig na over wat we moeten doen om ze over te dragen op de volgende generatie en hun voortbestaan te verzekeren. Afgeleid door het streven naar rijkdom vragen we steeds vaker aan onze scholen om nuttige winstmakers voort te brengen in plaats van nadenkende burgers. Onder druk van bezuinigingen, snoeien we juist die delen van het onderwijs weg die van cruciaal belang zijn voor het in stand houden van een gezonde samenleving."

Good education is that education that provides students “with opportunities to exchange their ideas, to share their personal experiences, discover the other, and gives them the possibility to challenge their own perceptions” (Rautionmaa and Kallioniemi 2017, 152).

All schools should promote social justice (including religious tolerance), knowledge about religions, the development of pupils’ skills of criticism and independent thinking and also dialogue and interaction between pupils of different backgrounds.’ (Jackson 2004).

LEVENSSLESSE van een RABBIJN

‘Ik ben schatplichtig aan de Frans-Joodse filosoof Emmanuel Levinas. Ik trek mij op aan zijn inzichten over menselijk contact (...)
Het gaat er (...) om dat je de relatie aangaat vanuit de overtuiging dat jij en de ander anders zijn en blijven. Gelijkwaardigheid vereist het zien van het naakte gezicht en geraakt worden door het anders zijn.’ (blz. 83)

Burgerschapsvorming

De nieuwe wet op burgerschapsonderwijs

De vragen zijn actueler geworden met de nieuwe wet op burgerschapsonderwijs voor primair en voortgezet onderwijs die in augustus 2021 is ingegaan. Van scholen wordt met deze wet verwacht dat zij op "doelgerichte en samenhangenwijze" actief burgerschap en sociale cohesie bevorderen.

Artikel 8, derde lid, van de Wet op het primair onderwijs is per augustus 2021:

- 3.** Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:
- a)** het bijbrengen van **respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat**, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school;
 - b)** het **ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties** die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving; en
 - c)** het **bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen** in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat **gelijke gevallen gelijk behandeld** worden.
- 3a.** Het bevoegd gezag draagt zorg voor een **schoolcultuur die in overeenstemming is met de waarden**, bedoeld in het derde lid, onderdeel a, creëert een omgeving waarin leerlingen worden **gestimuleerd actief te oefenen** met de omgang met en het handelen naar deze waarden en draagt voorts zorg voor een omgeving waarin **leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd** weten, ongeacht de in het derde lid, onder c, genoemde verschillen.

De nieuwe wet op burgerschapsonderwijs

De vragen zijn actueler geworden met de nieuwe wet op burgerschapsonderwijs voor primair en voortgezet onderwijs die in augustus 2021 is ingegaan. Van scholen wordt met deze wet verwacht dat zij op "doelgerichte en samenhangenwijze" actief burgerschap en sociale cohesie bevorderen.

Artikel 8, derde lid, van de Wet op het primair onderwijs is per augustus 2021:

- 3.** Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:
- a)** het bijbrengen van **respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat**, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school;
 - b)** het ontwikkelen van de **sociale en maatschappelijke competenties** die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving; en
 - c)** het bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat **gelijke gevallen gelijk behandeld worden**.

3a. Het bevoegd gezag draagt zorg voor een **schoolcultuur die in overeenstemming is met de waarden**, bedoeld in het derde lid, onderdeel a, creëert een omgeving waarin leerlingen worden **gestimuleerd actief te oefenen** met de omgang met en het handelen naar deze waarden en draagt voorts zorg voor een omgeving waarin **leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd weten**, ongeacht de in het derde lid, onder c, genoemde verschillen.

- vrijheid van meningsuiting
- gelijkwaardigheid
- begrip voor anderen
- verdraagzaamheid [tolerantie]
- afwijzen van onverdraagzaamheid
- afwijzen van discriminatie
- autonomie
- verantwoordelijkheidsbesef

Definitieve conceptkerndoelen burgerschap

Juli 2025

5.1 Overzicht kerndoelen burgerschap

In onderstaand overzicht zijn de inhoud van de kerndoelen voor po en onderbouw vo afzonderlijk genummerd. De kerndoelen die inhoudelijk samenhangen staan op dezelfde hoogte. Zo wordt een belangrijk deel van de doorlopende leerlijn zichtbaar.

Overzicht van kerndoelen burgerschap			
Primair onderwijs Speciaal onderwijs		Voortgezet onderwijs Voortgezet speciaal onderwijs	
Domein: democratische oefenplaats			
19	De school geeft vorm aan de democratische oefenplaats A. Sociale en maatschappelijke competenties	18	De school geeft vorm aan de democratische oefenplaats A. Sociale en maatschappelijke competenties
Domein: samenleven in een democratische rechtsstaat			
20	De leerling leert over samenleven in een democratische rechtsstaat A. Basiswaarden van de democratische rechtsstaat B. Diversiteit in de samenleving	19	De leerling leert over samenleven in een democratische rechtsstaat A. Basiswaarden van de democratische rechtsstaat B. Diversiteit in de samenleving
Domein: vormgeven aan democratische en maatschappelijke betrokkenheid			
21	De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid A. Democratische betrokkenheid B. Maatschappelijke betrokkenheid	20	De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid A. Democratische betrokkenheid B. Maatschappelijke betrokkenheid

3.1 Burgerschap

De term burgerschap wordt op verschillende manieren gebruikt. Soms verwijst het naar een feitelijke toestand waarin mensen burger zijn. Het gaat dan om het innemen en uitvoeren van de rol van burger. Dat is een andere rol dan die van student, dochter, consument of werknemer, al zijn er tussen die rollen zeker ook raakvlakken.

Vaker verwijst de term burgerschap naar het ideaal van samenleven in gemeenschappen, waarin mensen

- voor de wet gelijk zijn, maar ook van elkaar verschillen;
- vrij zijn in de keuzes die ze maken;
- gezamenlijk verantwoordelijkheid nemen voor de gemeenschap¹⁷.

Dat is een ingewikkelde combinatie, die veel mogelijkheden biedt, maar ook tot maatschappelijke en politieke vragen en dilemma's leidt. Er zijn dan ook diverse opvattingen over wat burgerschap, en vooral goed burgerschap is, een verscheidenheid waar het onderwijs rekening mee heeft te houden¹⁸.

Burgerschap gaat over de sociale relaties tussen burgers onderling en over de relatie tussen burgers en autoriteiten, zoals de overheid¹⁹. We willen dat de overheid ons beschermt wanneer iemand ons discrimineert of bedreigt, maar we willen ook beschermd worden tegen een overheid die ons bedreigt of vervolgt. Voor een vrije samenleving is een zekere mate van sociale cohesie noodzakelijk. Het wederkerige ideaal van burgerschap vraagt dus niet alleen om vrijheid, autonomie en kritische zin, maar ook om maatschappelijk vertrouwen, bereidheid tot participatie en steun voor democratische waarden.

Burgerschap in een democratie betekent dat alle burgers (gedeelde) verantwoordelijkheid dragen voor het vormgeven van de samenleving en de regering of het bestuur. Het gaat ook over hoe we thuis, op school, op het werk en elders beslissingen nemen, discussies voeren en omstandigheden proberen te verbeteren. Je moet daarom als burger zowel kunnen functioneren in de samenleving zoals deze is, maar je bent tegelijk ook medevormgever van deze samenleving²⁰.

Uitgangspunt

Burgerschap is het ideaal van vrije en gelijke mensen met het vermogen om maatschappelijk en politiek te functioneren en daarmee gezamenlijk de samenleving vorm te (kunnen) geven. Burgerschap gaat zowel over de verhoudingen tussen burgers onderling als over de relatie tussen burgers en overheid.

Burgerschapsonderwijs in een veranderende samenleving

Herijking kwalificatie-eisen burgerschapsonderwijs mbo

‘Het onduidelijke verband tussen persoonsvorming en burgerschap binnen het onderwijs. In het onderwijs heeft men geen flauw idee van de betekenis van persoonsvorming en is men beducht een Trojaans paard van doorgeslagen individualisten binnen te halen. Tegelijkertijd slaagt het onderwijs er al tien jaar lang niet in om het sinds 2021 verplichte vak burgerschap overtuigend vorm te geven. Persoonsvorming zonder burgerschap is te veel naar binnen gericht en burgerschap zonder persoonsvorming is paternalisme en disciplinering. Het ontbreken van een zinvolle synthese schept een ideologische verwarring, zowel binnen de schoolleiding als docentenkorps. Het rampzalige gevolg is dat geen van beide soorten van vorming in de onderwijspraktijk fatsoenlijk uit de verf komt.’ (blz. 155)

Burgerschapsonderwijs beoogt de burgerschapscompetenties van studenten (verder) te ontwikkelen door hen te stimuleren te oefenen met hun rol als burger in een democratische rechtsstaat. Dat houdt in dat studenten kennis en vaardigheden opdoen en houdingen ontwikkelen, die hen in staat stellen om kritiek uit te oefenen, (gedeelde) verantwoordelijkheid te nemen en zo mede vorm te geven aan de samenleving.

Het verwerven van burgerschapscompetenties kent daarmee verschillende dimensies. Het gaat om onder meer kennis, vaardigheden en houdingen zoals kritisch denken en het nemen van verantwoordelijkheid voor het maken van (ethische) keuzes en het eigen handelen. Burgerschapsonderwijs brengt studenten daartoe in verbinding met een wereld die iets van hen vraagt, studenten verkennen wat het betekent om verantwoordelijk om te gaan met vragen die op hen afkomen, zoals: Wat is de waarde van vrije meningsuiting? Wanneer is iets rechtvaardig? Waaruit blijkt dat mensen van gelijke waarde zijn? In welke mate verwacht ik begrip van anderen? Zijn er grenzen aan verdraagzaamheid? Hoeveel ruimte is er voor mensen met andere gewoontes? Hoe autonoom kun je zijn?

Persoonsvorming

Om die vragen te kunnen beantwoorden, **raakt het burgerschapsonderwijs voor studenten ook aan persoonsvorming, de opbouw van hun identiteit en de plaats die ze willen innemen in de wereld.**

Relevante vragen zijn bijvoorbeeld: Wie ben ik? Hoe ben ik? Wie ben jij, wat is jouw perspectief en waarom? Wat vind ik rechtvaardig? Welke tradities vind ik wenselijk en welke niet? Tegelijkertijd staat deze persoonsvorming bij burgerschapsonderwijs wel in verband met het grotere geheel van de sociale en politieke omgeving. Doel is dat studenten daarbij zelf verder ontdekken wat ze als richtinggevend en waardevol ervaren.

Voorbeeld van een kwalificatie-eis (zie hoofdstuk 4)

De student verkent diens standpunten en ontwikkelt handelingsmogelijkheden bij vraagstukken waar verschil en gelijkwaardigheid op gespannen voet staan en beschrijft hoe deze standpunten en handelingsmogelijkheden zich verhouden tot democratische waarden en dilemma's.

Het gaat hierbij om:

- *verkennen van de perspectieven van anderen om beter te begrijpen hoe verschillende mensen en groepen de spanningen tussen verschil en gelijkwaardigheid ervaren;*
- *beargumenteren van eigen standpunten bij het zoeken naar evenwicht tussen verschil en gelijkwaardigheid;*
- *verkennen welke mogelijkheden er zijn om als mens, organisatie, andersoortige groep of samenleving bij te dragen aan gelijkwaardigheid;*
- *beargumenteren welke keuzes de student daarin zelf maakt.*

Een belangrijke randvoorwaarde is dat een individuele student – idealiter onderbouwd – daarin ook de keuze kan maken om niet actief te participeren of mee te praten. Burgerschapsonderwijs stimuleert dat studenten participeren en tegelijk kritisch nadenken over een breed scala aan thema's. De combinaties van kennis en vaardigheden die worden beoogd, helpen studenten om de complexiteit en gelaagdheid van een vraagstuk te doorzien, meerdere perspectieven te zien, te reflecteren op eigen perspectief en positie en die van anderen, op het handelen van anderen (medeburgers, overheid, bedrijven) en op de vraag of en hoe je zelf handelend wilt optreden **(met de onderliggende identiteitsvraag wie iemand wil zijn in relatie tot de ander en de wereld)**. Het vormt de basis voor reflexieve verantwoordelijkheid: dat je je wilt en kunt verantwoorden over de invulling van je eigen handelen of niet-handelen.

Uitgangspunt

Burgerschapsonderwijs stimuleert dat studenten de verantwoordelijkheid willen en kunnen nemen voor de eigen positie en het eigen functioneren binnen de samenleving en de wereld.

Burgerschapsonderwijs in een veranderende samenleving

Herijking kwalificatie-eisen burgerschapsonderwijs mbo

Het gaat hierbij om:

- verkennen van de perspectieven van anderen om beter te begrijpen hoe mensen en groepen de spanningen tussen individuele en collectieve belangen ervaren;
- beargumenteren van eigen standpunten bij het afwegen van individuele en collectieve belangen;
- onderzoeken van behoeften achter belangen(afwegingen) en de mate waarin deze leiden tot overeenkomstige of tegengestelde standpunten;
- verkennen van de mogelijkheden om als individu, organisatie, andersoortige groep, of als samenleving bij te dragen aan solidariteitsvraagstukken;
- beargumenteren welke keuzes de student daarin zelf maakt;
- onderzoeken of en waarom standpunten en handelingsmogelijkheden vallen binnen democratische en rechtsstatelijke principes;
- reflecteren op de eigen achtergrond, waarden en overtuigingen en hoe deze invloed hebben op de eigen behoeften en belangenafwegingen.

4.4 Thema C: Maatschappijvisies en maatschappelijke vraagstukken

Inhoud van het thema

Dit thema gaat over de manieren waarop mensen naar de wereld kijken en over dat deze visies mogen verschillen: pluriformiteit is essentieel. Welke vraagstukken aandacht krijgen in een specifieke context, wat er wordt besloten of hoe 'de koek wordt verdeeld' is niet een neutraal gegeven, maar vaak een resultaat van bepaalde maatschappijvisies.

Studenten verkennen maatschappijvisies, mogelijke acties en beleidsmogelijkheden, zodat ze toegerust zijn om op hun eigen manier al dan niet invloed uit te oefenen op het inrichten van de samenleving.

Mensen met verschillende maatschappijvisies maken verschillende afwegingen bij spanningen die in de andere thema's besproken worden, rondom onder meer verschil-gelijkwaardigheid, belangenafwegingen en besluitvorming. Een maatschappijvisie bestaat wanneer er een samenhangende visie is op de weging van verschillende spanningen. Studenten leren maatschappijvisies kennen om zich ertoe te kunnen verhouden en eigen waarden en belangen verder te verkennen. Daarbij ontwikkelen zij inzicht in hoe maatschappijvisies doorwerken in de praktijk.

Het oplossen van maatschappelijke vraagstukken gaat niet vanzelf. Burgers, groepen, organisaties en overheden beogen bij te dragen aan het vormgeven van de samenleving en een aanpak van maatschappelijke vraagstukken door actie, regelgeving en beleid.

- **Beroepsethische vraagstukken**

De mbo-student krijgt in of na de opleiding te maken met beroepsethische vraagstukken of situaties die vragen om morele afwegingen en bijbehorend handelen. Hierbij kan gedacht worden aan integriteitsvraagstukken in financiële beroepen (witwassen, fraude), discriminatie op de werkvloer, diversiteitsvragen in de mode of een verpleegkundige die passende afwegingen moet maken bij een cliënt die uit levensbeschouwelijke overtuiging een behandeling weigert. Burgerschapsonderwijs draagt idealiter bij aan kennis en vaardigheden die nodig zijn om dit soort afwegingen te maken. Bijvoorbeeld vaardigheden om verschillende waardenoriëntaties te herkennen, maar ook om zichzelf te organiseren voor betere werkomstandigheden of beleid te beïnvloeden op de werkvloer en kennis over hoe medezeggenschap of vakbonden hierbij dienstbaar kunnen zijn.

Uitgangspunt

Burgerschapsonderwijs in het mbo stelt studenten in staat de oorzaken en gevolgen van maatschappelijke en beroepsethische vraagstukken in de beroepscontext te herkennen en daar, eventueel in medezeggenschap, een rol in te spelen.

Burgerschapsonderwijs in een veranderende samenleving

Herijking kwalificatie-eisen burgerschapsonderwijs mbo

‘Perspectivistische
lenigheid is de
vaardigheid die ons in
staat stelt ons te
verplaatsen in andere
perspectieven dan de
onze’.

